

PROPRIETĂȚI PSIHOMETRICE ALE VERSIUNII ROMÂNE A CHESTIONARULUI DE PERSONALITATE ZUCKERMAN-KUHLMAN (ZKPQ): DATE PRELIMINARE

Adrian Opre^{*}, Monica Albu^{**}

^{*} Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca¹

^{**} Academia Română – Filiala Cluj-Napoca²

Abstract. The Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ) was developed to define and assess the basic factors of personality, expressed in a new model. The guiding assumption for this model (Alternative Five-Factor Model /AFFM) was that basic personality traits are those with a strong biological-evolutionary basis. AFFM emerged from a series of factor analyses based on data collected, mainly from psychobiological research. In the present paper we have assessed the psychometric properties of a Romanian translation of ZKPQ. The questionnaire was administered to a total sample of 825 subjects (305 male and 520 female) with age range from 18 to 54. The data collected were used in order to test the reliability and validity for the Romanian sample. The results revealed a good consistency of all the scales and good construct validity. In the same, time, by making comparative analyses with other language versions, our data demonstrate a good cross-cultural reliability of the questionnaire. All findings proved the Romanian version of the ZKPQ is a reliable tool to assess personality' structure and process for research and assessment purposes.

Key words: ZKPQ, personality questionnaire.

1. MODELELE FACTORIALE ȘI TRĂSĂTURILE DE PERSONALITATE

Studiul personalității a parcurs, de-a lungul istoriei, un drum lung și sinuos evoluând teoriile intuitive ale antichității, utile în schițarea personajelor din arta dramatică și în modelarea jocului scenic, până la teoriile științifice moderne empiric fundamentate. Dintre numeroasele teorii din perioada științifică a psihologiei, cele care au reușit să ne ofere cele mai viabile și deopotrivă valide instrumente de evaluare sunt teoriile trăsăturilor.

¹ Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației – Catedra de psihologie

² Institutul de Istorie „George Barițiu” – Departamentul de cercetări socio-umane

Asumpția centrală a acestor teorii este aceea că oamenii dispun de predispoziții generale, numite *trăsături*, de a răspunde într-un anumit fel la o largă varietate de situații. Adică, oamenii pot fi descriși în termeni de probabilitate de a se comporta într-un anumit mod – de exemplu, probabilitatea de a fi extravertit și prietenos sau dominant și asertiv. Cu toate că teoreticienii acestei perspective au viziuni diferite în ceea ce privește modalitatea de determinare a trăsăturilor, cu toții sunt însă de acord cu faptul că trăsăturile constituie „cărămizile” fundamentale ale personalității umane. Ca orice abordare a personalității, și teoriile trăsăturilor își au avantajele și limitele lor. Avantajele sunt date de obiectivitatea și claritatea acestor teorii. Ele pornesc de la date obiective și agregări statistice, și nu de la experiența personală a promotorului lor, cum e cazul majorității teoriilor personalității. De asemenea, asumțiile lor fundamentale, precum și strategiile de evaluare emergente sunt clare și ușor de înțeles.

Criticile aduse acestor teorii constau în faptul că trăsăturile nu s-au dovedit predictorii atât de buni ai comportamentului în situații particulare, cum se postula la început. În plus, aceste modelări nu tratează problema dezvoltării individului; fiind construite pe baze statistice, ele nu oferă perspectiva evoluției individului, fiind cantonate în prezentul evaluat. Autorii lor nu ne propun intervenții și nici modalități de schimbare: fără a înțelege felul în care o trăsătură se dezvoltă, nu se poate vorbi nici despre modificarea ei. Pe scurt, aceste teorii oferă o perspectivă obiectivă, riguroasă și statistic sustenabilă, dar statică asupra personalității³.

În ciuda acestor limite, metodele și instrumentele de evaluare a personalității dezvoltate din teoriile trăsăturilor au implicații practice remarcabile. Ele sunt foarte utile în domeniul practicii clinice (prin demersul explicativ și clasificatoriu pe care îl permit), dar și în consilierea pentru carieră sau în selecția de personal (datorită calităților predictive ale testelor structurate)⁴.

Chestionarul de personalitate *ZKPQ*, elaborat de Marvin Zuckerman și colaboratorii săi (D. M. Kuhlman, J. Joireman, P. Teta, M. Kraft), reprezintă expresia unor încercări sistematice de a defini factorii bazali ai personalității. Ideea s-a născut în perioada în care autorul principal, Marvin Zuckerman, își pregătea lucrarea fundamentală, *Psihobiologia personalității*. Preocuparea lui de căpătâi era de a realiza un model de analiză multinivelară a personalității, model cu ajutorul căruia să relaționeze trăsăturile de personalitate cu bazele lor genetice. Proiectul nu era unul tocmai ușor, dacă avem în vedere dificultatea de a stabili neechivoc ce reprezintă un factor bazal pentru personalitate și care sunt acei factori. De altfel, este bine știut faptul că în ultimele două decenii s-au depus eforturi considerabile

³ A. Opre, S. Boroș, *Personalitatea în abordările psihologiei contemporane*, Cluj-Napoca, Edit. ASCR, 2006.

⁴ A. Opre, P. Curșeu, *Psihologia personalității. Suport de curs pentru învățământ la distanță*, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2003.

pentru a stabili numărul minim de dimensiuni necesare pentru a putea descrie structura personalității. În modelele lor explicative, o parte dintre personologi susțin un număr de trei factori⁵, pe când alții consideră că avem nevoie de cinci⁶ sau chiar de 16 factori, așa cum ni se propune în modelul lansat de Cattell și colaboratorii săi⁷. Din toate aceste modele, evident, modelul *Big Five* este astăzi cel mai popular, cu toate că se manifestă serioase reticente în a-i recunoaște superioritatea în raport cu celelalte modele⁸. El se fundamentează pe datele extrase din cercetări asupra proprietăților lexicale ale acelor adjective din limbajul colocvial considerate a fi cele mai adecvate ca descriptori ai personalității. Modelul este, prin excelență, unul descriptiv, proiectat pentru a extrage acele dimensiuni ale personalității care au rezultat din analizele realizate asupra unei vaste și variate oferte lexicale. Recurgând la analize factoriale, toată această diversitate terminologică a fost redusă la subșeturi de cuvinte relevante pentru descrierea personalității. În conformitate cu modelul *Big Five*, cele mai multe trăsături de personalitate pot fi descrise în termenii a cinci dimensiuni fundamentale, etichetate după cum urmează: *Extraversie*, *Neuroticism*, *Agreeabilitate*, *Conștiinciozitate* și *Deschidere*. Cu toate că acest model poate fi foarte folositor în descrierea personalității, bazându-ne pe rapoarte introspective sau heteroevaluări obiective, utilitatea sa suferă atunci când se dorește explicarea comportamentului uman. Studiile empirice ale sfârșitului de secol XX au dovedit că există o modalitate mult mai adecvată de a determina trăsăturile bazale ale personalității. Strategia propusă implică identificarea legăturilor dintre determinanții genetici și sintaxa comportamentului uman. Acesta este și motivul pentru care în 1993 Zuckerman, Kuhlman, Joireman, Teta și Kraft au propus un model alternativ: *The Alternative Five-Factor Model (AFFM)*. Noul model este rezultatul unor analize factoriale aplicate asupra unor scale considerate instrumente valide în evaluarea dimensiunilor bazale ale personalității sau temperamentului, în mod particular acelea folosite frecvent în cercetările psihobiologice⁹.

⁵ H. J. Eysenck, *The Biological Basis of Personality*, Springfield, IL: Thomas, 1967; A. Tellegen, *Structures of Mood and Personality and Their Relevance to Assessing Anxiety with an Emphasis on Self-Report*, in *Anxiety and the Anxiety Disorders*, A. H. Tuma, J. D. Maser (eds.), Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1985, p. 681–706.

⁶ P. T. Costa Jr., R. R. McCrae, *The NEO Personality Inventory*, Odessa, FL, “Psychological Assessment Resources”, 1985; L. R. Goldberg, *The Development of Markers for the Big Five Structure*, „Psychological Assessment”, vol. 4, nr. 1, 1992, p. 26–42.

⁷ R. B. Cattell, H. W. Eber, M. M. Tatsuoka, *The Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire*, Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing, 1970.

⁸ M. Gomà-i-Freixanet, S. Valero, J. Punti, M. Zuckerman, *Psychometric Properties of the Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire in a Spanish Sample*, „European Journal of Psychological Assessment”, vol. 20, nr. 2, 2004, p. 134–146.

⁹ M. Gomà-i-Freixanet, A. J. Wismeijer, S. Valero, *Consensual Validity Parameters of the Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire: Evidence from Self-Reports and Spouse Reports*, „Journal of Personality Assessment”, nr. 84, 2005, p. 279–286.

2. DEZVOLTAREA CHESTIONARULUI ZKPQ

Chestionarul ZKPQ a fost elaborat ad-hoc¹⁰ pentru a evalua dimensiunile definitorii ale Modelului alternativ cu cinci factori (*the Alternative Five-Factor Model – AFFM*): *Căutare impulsivă de senzații*; *Sociabilitate*; *Neurotiscim-anxietate*; *Agresivitate-ostilitate*; *Activitate*. Ca asumptie centrală, în dezvoltarea instrumentului, Marvin Zuckerman a considerat că trăsăturile fundamentale ale personalității sunt acelea care au o bază biologică-evoluționistă. Pornind de aici, autorul s-a oprit, la început, asupra a nouă factori, pe care i-a considerat bazali: sociabilitate, neuroticism, anxietate, ostilitate, socializare, căutarea de senzații, impulsivitate, activitate și dezirabilitate socială. Pentru fiecare dintre ei, a selectat cel puțin trei instrumente de măsură, îndeosebi dintre cele utilizate în cercetări psihobiologice asupra personalității. Dintre acestea menționăm: chestionarul EPQ al lui Eysenck, *Scalele lui Buss-Plomin*, *Inventarul de evaluare a temperamentului* al lui Strelau etc. În final, a optat pentru un număr de 46 de scale extrase din opt chestionare consacrate.

Răspunsurile obținute prin aplicarea acestor scale la un număr de 271 subiecți au fost supuse unor analize factoriale. După analizele preliminare au rămas doar 33 de scale. Răspunsurile date la aceste scale de către alți 525 de subiecți au fost prelucrate prin analiză factorială, extrăgându-se, pe rând, 3, 4, 5 și, respectiv, 6 factori. De fiecare dată, un factor corespundea *Sociabilității*. Ceilalți doi factori extrași, atunci când s-a cerut extragerea a trei factori, au fost *Neuroticismul* și *Căutarea impulsivă nesocializată a senzațiilor* (factori reliefați în prima cercetare). Factorul *Neuroticism* s-a descompus apoi în factorii *Anxietate*, *Activitate* și *Agresivitate-ostilitate*, în timp ce factorul *Căutarea impulsivă nesocializată a senzațiilor* s-a descompus în factorii *Psihoticism-căutarea senzațiilor* și *Impulsivitate*. Pentru fiecare soluție obținută prin analiză factorială (cu 3, 4, 5 și, respectiv, 6 factori) s-au comparat factorii extrași între bărbați și femei. S-a constatat că, în varianta cu 5 factori, factorii diferă foarte puțin între sexe. Acești factori au fost denumiți: *Căutarea impulsivă de senzații*, *Sociabilitate*, *Neuroticism-anxietate*, *Agresivitate-ostilitate* și *Activitate*. S-au calculat coeficienții de corelație între cotele itemilor din toate scalele prelucrate prin analiză factorială (exceptând scalele din EPQ) și scorurile factoriale ale celor cinci factori. Pentru fiecare factor au fost selectați 20 de itemi care aveau coeficienți de corelație mari cu factorul respectiv și coeficienți de corelație mici cu ceilalți patru factori și cu o scală de dezirabilitate socială. Astfel s-a obținut prima variantă a chestionarului ZKPQ, care includea un număr de 100 de itemi. Chestionarul rezultat a fost apoi

¹⁰ M. Zuckerman, *Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ): An Alternative Five-Factorial Model*, în *Big Five Assessment*, B. de Raad, M. Perugini (eds.), Seattle: Hogrefe&Huber Publishers, 2002, p. 377–396, (http://www.zkpq.com/ZuckermanKuhlman_Personality_Questionnaire_ZKPQ_an_alternative_five-factor –aprilie 2009); M. Zuckerman, D. M. Kuhlman, J. Joireman, P. Teta, M. Kraft, *A Comparison of the Three Structural Models of Personality: The Big Three, the Big Five, and the Alternative Five*, „Journal of Personality and Social Psychology”, nr. 65, 1993, p. 757–768.

administrat altor 589 de subiecți. Răspunsurile colectate au fost prelucrate prin analiză factorială, extrăgându-se cinci factori. La analiza rezultatelor s-a constatat că 89 dintre itemi aveau saturație mare sau foarte mare tocmai în factorul pe care trebuiau să-l măsoare. Ei au fost reținuți în noua variantă a chestionarului ZKPQ. Câțiva dintre itemii scalei *Sociabilitate* au fost rescriși, din cauza formei asimetrice a distribuției scorurilor scalei. În final, a fost adăugată o scală alcătuită din 10 itemi. Aceasta era destinată identificării tendinței subiecților de a răspunde conform dezirabilității sociale. A rezultat, astfel, forma finală a chestionarului ZKPQ, compusă din 99 de itemi și șase scale.

Încă de la prima sa versiune¹¹, instrumentul a probat o bună consistență internă și o înaltă stabilitate temporală. În plus, a fost supus sistematic la numeroase evaluări privind fidelitatea și validitatea sa. În ceea ce privește validitatea, instrumentul a fost testat pe diferite populații: echipe sportive¹², prostituate¹³, consumatori de droguri¹⁴, persoane cu diferite tulburări psihiatrice¹⁵. De asemenea, o serie de studii transculturale au fost realizate apelând la versiuni în diferite limbi: germană¹⁶, japoneză¹⁷, chineză¹⁸, italiană¹⁹, spaniolă/catalană²⁰, română²¹.

¹¹ M. Zuckerman, D. M. Kuhlman, J. Joireman, P. Teta, M. Kraft, *op. cit.*

¹² D. O'Sullivan, M. Zuckerman, M. Kraft, *Personality Characteristics of Male and Female Participants in Team Sport*. „Personality and Individual Differences”, nr. 25, 1998, p. 119–128.

¹³ D. O'Sullivan, M. Zuckerman, M. Kraft, *The Personality of Prostitutes*. „Personality and Individual Differences”, nr. 21, 1996, p. 445–448.

¹⁴ S. Ball, *The Validity of an Alternative Five-Factors Measure of Personality in Cocaine Abusers*. „Psychological Assessment”, nr. 7, 1995, p. 148–154.

¹⁵ M. H. Thornquist, M. Zuckerman, *Psychopathy, Passive-Avoidance Learning, and Basic Dimensions of Personality*. „Personality and Individual Differences”, nr. 19, 1995, p. 525–534; M. Gomà-i-Freixanet, J. Soler, S. Valero, J. C. Pascual, V. P. Sola, *Discriminant Validity of the ZKPQ in a Sample Mating BPD Diagnosis vs Normal-Range Controls*. „Journal of Personality Disorders”, vol. 22, nr. 2, 2008, p. 178–190.

¹⁶ F. Ostendorf, A. Angleitner, *A Comparison of Different Instruments Proposed to Measure the Big Five*. „European Review of Applied Psychology”, nr. 44, 1994, p. 45–53.

¹⁷ K. Shiomi, D. Kuhlman, M. Zuckerman, J. Joireman, M. Sato, S. Yata, *Examining the Validity and Reality of Japanese Version of the Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ)*. „Hyogo University of Teacher Education Journal”, nr. 2, 1996, p. 1–13.

¹⁸ Y. Wu, W. Wang, W. Du, J. Li, X. Jiang, Y. Wang, *Development of a Chinese Version of the Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire: Reliabilities and Gender/Age Effects*. „Social Behaviour and Personality”, nr. 28, 2000, p. 241–250.

¹⁹ V. De Pascalis, P. Russo, *Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire: Preliminary Results of the Italian Version*. „Psychological Reports”, nr. 92, 2003, p. 965–974.

²⁰ M. Gomà-i-Freixanet, S. Valero, J. Puntí, M. Zuckerman, *Psychometric Properties of the Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire in a Spanish Sample*. „European Journal of Psychological Assessment”, vol. 20, nr. 2, 2004, p. 134–146; D. Kuhlman, M. Zuckerman, M. Gomà-i-Freixanet, K. Shiomi, *Cultural and Gender Differences in Personality within Three Cultures* – Manuscript submitted for publication, 2003.

²¹ D. Opre, F. Kiss, A. Opre, *Scala căutării de senzații: aplicabilitate transculturală*, în *Noi tendințe în psihologia personalității. Diagnoză, cercetare, aplicații*, vol. II, Cluj-Napoca: Edit. ASCR, 2004, p. 15–37.

Prezentăm în cele ce urmează, pe scurt, semnificația pe care o poartă scalele, respectiv constructele evaluate prin chestionar.

Căutare impulsivă de senzații (*CImpS*, 19 itemi). Analiza factorială efectuată asupra itemilor acestei scale a pus în evidență doi factori. Itemii cuprinși în factorul *Impulsivitate* descriu lipsa unei planificări și tendința de a acționa impulsiv, fără a reflecta în prealabil. Factorul *Căutare de senzații* descrie nevoia generală de senzații și agitație; preferința pentru situații și prietenii neprevăzute, precum și nevoia de schimbare și noutate. Nu există nicio mențiune relativ la activități specifice, cum ar fi: consumul de alcool, droguri, sex neprotejat sau sporturi care implică riscuri crescute. Acești itemi au fost eliminați, pentru a se evita anumite confuzii atunci când sunt studiate persoanele care se implică în astfel de activități.

Sociabilitate (*So*, 17 itemi). Analiza factorială a identificat un grup de itemi (*Petreckeri și prieteni*) care indică preferința pentru petrecerile cu multă lume și interacțiunea la aceste petreceri, precum și existența unui număr mare de prieteni. Al doilea factor relevă *Intoleranța la izolarea socială* în cazul extroverților și *Preferința pentru activitățile solitare* în cazul introverților.

Neuroticism–anxietate (*N-Anx*, 19 itemi). Itemii acestei scale descriu supărări, tensiuni emoționale, îngrijorări, indecizii constante, lipsa autoîncrederii și sensibilitatea la critici. Analiza factorială a identificat un singur factor.

Agresivitate–ostilitate (*Agg-Host*, 17 itemi). Jumătate dintre itemii scalei descriu predispoziția către exprimarea verbală a agresivității. Ceilalți se referă la impolitețe, comportament antisocial, răzbunare și dușmănie, un temperament vulcanic și nerăbdarea manifestată în relațiile interpersonale.

Activitate (*Act*, 17 itemi). Analiza factorială a identificat două grupuri de itemi. Unul descrie nevoia de activitate generală, impacientare și neliniște atunci când nu este nimic de făcut. Al doilea grup de itemi (*Efortul în muncă*) indică preferința pentru muncă variată și susținută; un nivel ridicat de energie în desfășurarea activităților cotidiene și a altor sarcini.

Infrecvență (*Inf*, 10 itemi). Acești itemi nu alcătuiesc o scală propriu-zisă. Pe baza lor se pot elimina subiecții care nu au răspuns atent sau nu au răspuns sincer. Itemii descriu comportamente exagerate, dezirabile social, dar de la care majoritatea oamenilor s-au abătut cel puțin o dată (de exemplu, „4. Nu am întâlnit niciodată o persoană care să nu-mi placă.” Sau „10. Întotdeauna spun adevărul.”). Scorul scalei *Infrecvență* este egal cu numărul de itemi la care s-a ales răspunsul „adevărat”. Persoanele care obțin scoruri mari la această scală sunt, în general, cele care doresc să facă o impresie bună și este posibil ca ele să nu fi răspuns sincer la itemii chestionarului.

În eșantionul de subiecți folosit de autorii chestionarului pentru etalonare, cele mai multe scoruri la scala *Infrecvență* au fost egale cu 0 sau cu 1. Doar 4% dintre subiecți au obținut scoruri mai ridicate de 3, aceștia fiind eliminați.

Scala are o consistență internă scăzută și de aceea nu se folosește în alt scop decât cel de indicator al validității completării chestionarului.

Versiunea originală a chestionarului *ZKPQ*²² a fost tradusă și în limba română²³, folosindu-se cuvinte/sintagme binecunoscute și frecvente în limbajul curent. S-au utilizat forme gramaticale accesibile, pentru a facilita înțelegerea itemilor. Varianta obținută a fost supusă retroversiunii. Au fost efectuate unele corecturi, impuse de diferențele semantice sesizate în momentul comparării retroversiunii cu versiunea originală.

Itemii chestionarului (prezențați aleator) au fost analizați apoi de către doi experți (psihologi), care au avut sarcina de a identifica, pentru fiecare item, scala din care face parte. Itemii repartizați greșit au fost reformulați. Procedul a fost reluat, de două ori pe săptămână timp de două săptămâni, până când toți itemii au fost incluși corect în scalele cărora le aparțineau. Prima și a treia analiză a itemilor au fost realizate de o primă echipă de psihologi, iar celelalte două analize de o altă echipă.

Versiunea rezultată a chestionarului a fost administrată, fără limită de timp, unui eșantion format din 177 de ofițeri și subofițeri de la unități militare cu specific diferit: aviație, geniu, domeniu tehnic (transmisiuni), cercetare (chimie), cu vârste cuprinse între 26 și 49 ani ($m=37,5$). Dintre aceștia, 84 aveau studii superioare, iar 93 studii medii. Subiecții au răspuns la chestionar la locul lor de muncă, sub supravegherea cercetătorilor. S-au calculat indicatorii statistici ai scorurilor și coeficienții de consistență internă pentru scalele chestionarului *ZKPQ* și s-a constatat că valorile coeficienților α sunt apropiate de cele obținute de Zuckerman²⁴ pentru varianta originală a chestionarului, în limba engleză, într-un eșantion format din studenți americani. Pentru scalele *Neuroticism-anxietate* și *Activitate*, coeficienții α din eșantionul românesc au fost mai mari decât cei din eșantionul american. La fel ca în cazul eșantionului american, cea mai bună consistență internă s-a regăsit pentru scala *Neuroticism-anxietate*.

Chestionarul a fost utilizat apoi și în alte studii, eșantionul destinat etalonării pe populația românească sporind ca număr și diversificându-se treptat din punctul de vedere al variabilelor demografice (sex, vârstă) și al particularităților neurocognitive ale respondenților²⁵.

Scopul cercetării de față l-a constituit realizarea unui studiu aprofundat al calităților psihometrice ale versiunii în limba română a chestionarului *ZKPQ*.

²² M. Zuckerman, D. M. Kuhlman, J. Joireman, P. Teta, M. Kraft, *op. cit.*

²³ D. Opre, F. Kiss, A. Opre, *op. cit.*

²⁴ M. Zuckerman, *op. cit.*

²⁵ C. Miu, R. Heilman, A. Opre, M. Miclea, *Emotion Induced Retrograde Amnesia and Trait Anxiety*. „Journal of Experimental Psychology: Memory Learning and Cognition”, vol. 31, nr. 6, 2005, p. 1250–1257.

3. METODĂ

Participanți

În investigație au fost antrenate 825 de persoane cu vârsta cuprinsă între 18 și 54 de ani. Structura eșantionului este prezentată în *tabelul 1*.

Tabelul 1

Structura eșantionului folosit la cercetarea
proprietăților psihometrice ale chestionarului ZKPQ

Sex	N	Vârsta			
		minim	maxim	<i>m</i>	σ
Bărbați	305	18	51	26,72	7,85
Femei	520	18	54	27,59	8,29
Total	825	18	54	27,27	8,13

Procedură

Având în vedere obiectivul asumat, demersul nostru investigativ a urmărit evaluarea validității relative la construct și a consistenței interne a chestionarului ZKPQ, pe sexe. S-a procedat astfel:

- S-a efectuat analiza factorială asupra itemilor chestionarului cuprinși în scalele care măsoară constructe (au fost excluși itemii scalei *Infrecvență*), pentru a verifica dacă factorii extrași corespund constructelor măsurate de aceste scale.
- S-au calculat coeficienții de corelație liniară între scalele chestionarului care măsoară constructe, pentru a verifica dacă, într-adevăr, aceste scale vizează constructe diferite și, prin urmare, nu corelează între ele.
- S-au calculat coeficienții de consistență internă α (Cronbach) pentru fiecare scală a chestionarului.

Rezultatele au fost comparate cu cele obținute:

- pentru versiunea originală, în limba engleză, într-un eșantion american format din 1144 de bărbați și 1825 de femei²⁶;
- pentru versiunea în limba catalană, într-un eșantion spaniol format din 330 de bărbați și 603 femei²⁷;
- pentru versiunea în limba spaniolă, într-un eșantion spaniol format din 486 de bărbați și 514 femei²⁸.

²⁶ J. Rossier, S. Verardi, K. Massoudi, A. Aluja, *Psychometric Properties of the French Version of Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire*, „International Journal of Clinical and Health Psychology”, vol. 8, nr. 1, 2008, p. 203–217; M. Zuckerman, *op. cit.*

²⁷ M. Gomà-i-Freixanet, S. Valero, J. Puntí, M. Zuckerman, *op. cit.*

²⁸ M. Gomà-i-Freixanet, S. Valero, *Spanish Normative Data of the Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ) in General Population Sample*, „Psicothema”, vol. 20, nr. 2, 2008, p. 318–324 (http://www.zkpq.com/psychometric_propietries.htm#DESCRIPTIVE_PROFILE – aprilie 2009).

- pentru versiunea în limba franceză, într-un eșantion elvețian format din 329 de bărbați și 514 femei²⁹.

4. REZULTATE

4.1. VALIDITATEA CHESTIONARULUI ZKPQ

4.1.1. Structura factorială a chestionarului ZKPQ

Au fost prelucrate răspunsurile date de cei 825 de subiecți, la itemii chestionarului ZKPQ – exceptând itemii scalei *Infrecvență* și itemul 46 (*Uneori simt că sunt panicat*), la care toți subiecții au răspuns la fel.

S-a utilizat metoda componentelor principale, s-a cerut să se extragă cinci factori, iar factorii au fost roțiți prin metoda Varimax.

Cei cinci factori extrași acopereau 27,123% din varianța totală (*F1*: 6,559%; *F2*: 5,782%; *F3*: 5,404%; *F4*: 4,812%; *F5*: 4,566%). Pentru a identifica semnificația fiecărui factor, s-a urmărit cărei scale îi aparțin cei mai mulți dintre itemii care au saturația maximă în factorul respectiv. S-a constatat, astfel, că primul factor corespunde *Neuroticismului–anxietății*, cel de-al doilea *Căutării impulsive de senzații*, cel de-al treilea *Agresivității-ostilității*, cel de-al patrulea *Activității*, iar ultimul *Sociabilității*.

Saturațiile itemilor în cei cinci factori extrași sunt prezentate în *tabelul 2*. Itemii sunt grupați în tabel în funcție de factorul în care au cea mai mare saturație, iar în cadrul fiecărui grup, în ordinea descrescătoare a saturației maxime.

Tabelul 2

Saturațiile itemilor în cei cinci factori extrași

Item	Scala din care face parte itemul	Factor				
		<i>F1</i>	<i>F2</i>	<i>F3</i>	<i>F4</i>	<i>F5</i>
90	NA	0,656	0,009	0,073	-0,139	-0,057
15	NA	0,631	0,076	0,112	0,039	-0,052
61	NA	0,628	0,057	-0,086	-0,187	-0,131
80	NA	0,597	0,044	0,113	-0,041	-0,043
25	NA	0,582	0,092	0,076	0,034	-0,020
7	NA	0,571	-0,039	-0,099	-0,265	0,015
41	NA	0,530	-0,142	0,039	-0,090	-0,038
96	NA	0,518	-0,058	0,106	-0,039	-0,027
35	NA	0,511	-0,090	0,081	0,008	-0,126
66	NA	0,487	-0,022	0,012	0,127	-0,056
51	NA	0,478	-0,019	-0,065	-0,109	-0,024

²⁹ J. Rossier, S. Verardi, K. Massoudi, A. Aluja, *op. cit.*

Tabelul 2 (continuare)

85	NA	0,430	-0,077	0,307	-0,014	-0,005
76	NA	0,412	-0,024	0,096	-0,029	0,035
71	NA	0,409	0,074	0,049	-0,144	-0,105
56	NA	0,396	-0,029	0,142	0,044	-0,038
20	NA	0,379	0,008	0,059	0,011	-0,114
2	NA	0,353	-0,200	0,018	0,028	0,079
36	AO	0,182	0,092	0,068	-0,027	0,096
39	C	-0,068	0,624	0,029	0,060	0,058
24	C	-0,167	0,573	0,144	0,134	0,079
84	C	0,085	0,533	0,172	-0,049	0,066
70	C	-0,091	0,521	0,190	-0,015	0,061
55	C	-0,100	0,492	0,143	0,046	0,068
34	C	0,036	0,482	-0,071	-0,030	0,065
65	C	-0,091	0,481	0,108	0,126	0,160
1	C	0,102	0,479	0,003	-0,320	0,048
95	C	-0,103	0,457	0,084	-0,065	0,128
19	C	0,091	0,396	0,039	-0,351	0,095
50	C	0,248	0,389	0,177	-0,136	0,147
79	C	-0,015	0,388	0,013	0,101	0,210
14	C	0,212	0,377	0,220	-0,058	0,072
75	C	-0,123	0,377	-0,079	0,037	-0,251
60	C	0,032	0,347	0,073	0,108	0,049
28	A	-0,223	0,362	0,107	0,203	0,048
29	C	0,045	0,343	0,090	-0,399	0,095
53	S	-0,011	0,315	0,145	-0,122	0,231
9	S	-0,113	0,247	0,185	0,246	0,238
6	C	0,023	0,203	0,097	-0,335	0,162
45	C	0,037	0,124	-0,028	0,082	0,026
57	AO	0,063	0,107	0,614	-0,111	0,080
8	AO	0,149	0,094	0,584	-0,014	0,014
91	AO	0,283	0,048	0,555	-0,062	0,030
86	AO	0,082	-0,023	0,547	-0,145	0,058
97	AO	0,084	0,105	0,539	-0,023	0,067
89	C	0,192	0,229	0,525	0,078	0,053
42	AO	-0,144	0,125	0,510	0,062	0,048
11	AO	0,070	0,148	0,499	-0,115	0,093
67	AO	0,118	0,099	0,498	0,022	0,118
77	AO	0,084	0,181	0,481	-0,018	-0,063
99	A	0,270	0,230	0,479	0,058	0,073
30	NA	0,398	-0,059	0,460	-0,074	0,035
21	AO	-0,011	0,121	0,422	-0,238	0,017
31	AO	0,126	-0,185	0,402	-0,082	-0,032
47	AO	-0,101	-0,030	0,394	0,115	0,029
3	AO	0,018	0,106	0,354	-0,141	0,038
62	AO	-0,053	-0,203	0,253	-0,083	-0,023
16	AO	0,050	0,112	0,142	-0,136	0,066

Tabelul 2 (continuare)

33	A	-0,118	0,129	-0,014	0,636	0,104
83	A	0,003	0,109	-0,041	0,623	0,052
74	A	-0,016	0,086	-0,094	0,562	-0,019
44	A	-0,124	0,023	-0,019	0,562	0,122
5	A	0,041	-0,023	-0,128	0,504	-0,100
38	A	-0,088	-0,151	-0,120	0,494	-0,025
59	A	-0,023	0,099	-0,012	0,420	0,103
94	A	-0,080	-0,046	-0,124	0,402	-0,039
18	A	-0,214	0,171	-0,035	0,370	-0,189
23	A	-0,369	0,140	-0,023	0,315	0,036
64	A	-0,130	0,269	-0,039	0,305	-0,014
13	A	-0,032	0,028	-0,002	0,307	0,050
54	A	0,199	0,126	0,206	0,280	-0,017
48	S	-0,073	0,232	0,081	0,264	0,251
72	AO	0,152	0,216	0,165	0,262	0,126
49	A	0,026	-0,211	0,004	0,256	0,040
63	S	0,008	-0,035	0,037	0,051	0,641
58	S	-0,040	0,156	0,041	-0,065	0,633
87	S	-0,017	0,061	0,053	-0,109	0,605
17	S	0,038	-0,100	0,043	0,050	0,592
12	S	-0,073	0,102	0,049	-0,012	0,582
68	S	-0,180	0,017	0,012	-0,016	0,575
37	S	-0,016	0,182	-0,000	-0,008	0,506
43	S	-0,307	0,194	0,056	0,070	0,425
22	S	-0,141	0,296	0,065	0,040	0,419
98	S	-0,043	0,166	0,010	0,040	0,390
78	S	-0,086	0,242	0,066	0,251	0,316
27	S	-0,120	0,307	0,163	0,216	0,309
92	S	0,012	0,284	0,054	-0,052	0,296
82	S	0,000	0,247	0,148	0,108	0,256
88	A	-0,155	0,051	-0,006	0,125	0,136
Legendă: NA = <i>Neuroticism-anxietate</i>; AO = <i>Agresivitate-ostilitate</i>; A = <i>Activitate</i>; C = <i>Căutare impulsivă de senzații</i>; S = <i>Sociabilitate</i>.						

Se poate observa că majoritatea itemilor care fac parte din aceeași scală a chestionarului *ZKPQ* au saturație mare în același factor. Doar 10 itemi fac excepție: câte un item din scalele *Neuroticism-anxietate* și *Căutare impulsivă de senzații*, 2 itemi din scala *Agresivitate-ostilitate* și câte 3 itemi din scalele *Activitate* și *Sociabilitate*.

Rezultatele obținute pentru varianta adaptată în limba română a chestionarului *ZKPQ* au fost comparate cu rezultatele obținute pentru versiunea originală, într-un eșantion american, pentru versiunea în limba catalană într-un eșantion spaniol și pentru versiunea în limba franceză, într-un eșantion elvețian. De fiecare dată răspunsurile la itemii chestionarului au fost prelucrate prin analiză

factorială, prin metoda componentelor principale, cerându-se extragerea a cinci factori, care au fost rotiți prin metoda Varimax. Fiecare factor a primit denumirea scalei din care făceau parte majoritatea itemilor care aveau cea mai mare saturație în factorul respectiv.

S-a constatat că, din totalul de 89 de itemi, au saturația maximă în factorul corespunzător scalei din care fac parte:

79 de itemi în varianta în limba română;

85 de itemi în varianta originală;

81 de itemi în varianta în limba catalană;

81 de itemi în varianta în limba franceză.

Au fost puși în evidență trei itemi care nici în alte variante ale chestionarului nu au saturația maximă în factorul corespunzător scalei din care fac parte:

- itemul 53 (*Am tendința de a începe weekend-urile sociale joia*), care face parte din scala *Sociabilitate*, dar în toate cele patru variante ale chestionarului are cea mai mare saturație în factorul *Căutarea impulsivă de senzații*;
- itemul 99 (*Cealalți mă atenționează adesea să fiu mai temperat*), care face parte din scala *Activitate*, dar are cea mai mare saturație fie în factorul *Agresivitate-ostilitate* (în varianta în limba română și în cea în limba franceză), fie în factorul *Neuroticism-anxietate* (în varianta originală și în cea în limba catalană);
- itemul 28 (*Îmi place mai mult o sarcină provocatoare decât una de rutină*), care face parte din scala *Activitate*, dar, cu excepția variantei originale a chestionarului, are cea mai mare saturație în factorul *Căutare impulsivă de senzații*.

Faptul că, pentru fiecare dintre cele cinci scale care măsoară constructe, majoritatea itemilor au cea mai mare saturație în același factor constituie o dovadă a validității relative la construct a scalelor. Validitatea relativă la construct a versiunii în limba română a chestionarului *ZKPQ* este foarte asemănătoare celei a versiunilor în limbile catalană și franceză.

4.1.2. Validitatea discriminantă a scalelor chestionarului *ZKPQ*

Pentru a verifica dacă scalele chestionarului *ZKPQ* măsoară constructe diferite, s-au calculat coeficienții de corelație liniară între scale, în eșantionul format din cele 825 de persoane, separat pentru bărbați și pentru femei. Având în vedere faptul că scalele au fost construite prin analiză factorială, fiecare scală grupând itemi care aveau saturație mare în același factor și coeficienți de corelație mici cu ceilalți factori și cu o scală care măsoara dezirabilitatea socială, era de așteptat ca scalele care măsoară constructe să nu coreleze liniar între ele și să nu coreleze cu scala *Infrecvență*.

S-au făcut, însă, următoarele constatări:

- Pentru ambele sexe, majoritatea coeficienților de corelație liniară calculați între scale care măsoară constructe sunt semnificativi statistic la pragul $p = 0,001$.
- În cazul bărbaților, numai scala *Activitate* corelează liniar cu scala *Infrecvență* ($r = 0,171$; $p = 0,003$).
- În cazul femeilor, corelează liniar cu scala *Infrecvență* scalele *Activitate* ($r = 0,203$; $p = 0,000$), *Neuroticism-anxietate* ($r = -0,216$; $p = 0,000$) și *Agresivitate-ostilitate* ($r = -0,155$; $p = 0,000$).

Coeficienții de corelație liniară între scalele chestionarului ZKPQ obținuți pentru versiunea în limba română au fost comparați cu cei obținuți pentru versiunea în limba catalană, într-un eșantion spaniol, și pentru versiunea în limba spaniolă, într-un alt eșantion spaniol (tabelul 3).

Tabelul 3

Coeficienții de corelație liniară între scalele chestionarului ZKPQ, semnificativi la pragul $p = 0,05$, în eșantionul românesc și în două eșantioane spaniole

Prima scală	A doua scală	Varianta chestionarului și eșantionul					
		Limba română, eșantion românesc		Limba catalană, eșantion spaniol		Limba spaniolă, eșantion spaniol	
		Bărbați (N = 305)	Femei (N = 520)	Bărbați (N = 330)	Femei (N = 603)	Bărbați (N = 486)	Femei (N = 514)
S	C	0,46	0,39	0,24	0,22	0,21	0,28
	A	0,24	0,15	0,15	0,11		0,20
	NA	-0,21	-0,14	-0,12	-0,11	-0,10	
	AO	0,34	0,16		0,11		0,15
	I						
C	A	0,12		0,21	0,20	0,20	0,31
	NA		0,11		0,09	0,27	
	AO	0,39	0,36	0,28	0,20	0,25	0,31
	I						
A	NA	-0,22	-0,20				
	AO				0,11		0,10
	I	0,17	0,20	0,14	0,15	0,25	0,24
NA	AO	0,25	0,31	0,17	0,09	0,28	0,12
	I		-0,22		-0,17		
AO	I		-0,16		-0,12	-0,11	-0,26
Legendă: NA = Neuroticism-anxietate; C = Căutare impulsivă de senzații; AO = Agresivitate-ostilitate; A = Activitate; S = Sociabilitate, I = Infrecvență							

Din tabelul 3, se constată că rezultatele obținute pentru varianta în limba română se aseamănă mai mult cu cele pentru varianta în limba catalană, decât cu cele pentru varianta în limba spaniolă. Astfel, din totalul de 15 coeficienți de corelație, sunt semnificativi (la pragul $p = 0,05$) atât pentru varianta în limba română, cât și pentru varianta în limba catalană, sau sunt nesemnificativi (la pragul

$p = 0,05$) pentru ambele variante, 13 coeficienți în cazul bărbaților și 12 coeficienți în cazul femeilor. Dar, în majoritatea situațiilor în care ambii coeficienți de corelație sunt semnificativi (la pragul $p = 0,05$), coeficientul de corelație este mai mare în valoare absolută pentru varianta în limba română.

Și asemănarea cu varianta în limba spaniolă este destul de mare: sunt semnificativi (la pragul $p = 0,05$) atât pentru varianta în limba română, cât și pentru varianta în limba spaniolă, sau sunt nesemnificativi (la pragul $p = 0,05$) pentru ambele variante, 10 coeficienți în cazul bărbaților și 9 coeficienți în cazul femeilor.

Existența în toate cele trei eșantioane a unui număr mare de coeficienți de corelație liniară semnificativi cel puțin la pragul $p = 0,05$ arată că validitatea discriminantă a scalelor chestionarului *ZKPQ* este destul de redusă. Este posibil ca în cultura europeană, imaginea persoanei sociabile să fie asociată cu cea a unui individ activ, agresiv, căutător de senzații și lipsit de anxietate – ceea ce în cultura americană nu este valabil, după cum reiese din cercetările efectuate pentru construirea chestionarului *ZKPQ* –, iar persoanele care au răspuns la chestionar să fi fost influențate de acest model.

4.2. CONSISTENȚA INTERNĂ A CHESTIONARULUI *ZKPQ*

Analizând valorile coeficienților de consistență internă pe care i-am obținut, putem afirma că varianta în limba română a chestionarului *ZKPQ* are o fidelitate bună. Coeficienții α ai scalelor sunt apropiați ca mărime de cei obținuți pentru varianta originală, în limba engleză, într-un eșantion american, pentru varianta în limba franceză, într-un eșantion elvețian, pentru varianta în limba catalană, într-un eșantion spaniol, și pentru varianta în limba spaniolă, într-un eșantion spaniol (tabelul 4).

Tabelul 4

Coeficienții de consistență internă α ai scalelor chestionarului *ZKPQ*, în diverse eșantioane

Varianta chestionarului și eșantionul	Sex	Scala					
		<i>NA</i>	<i>C</i>	<i>AO</i>	<i>A</i>	<i>S</i>	<i>I</i>
Limba română, eșantion românesc	Bărbați <i>N</i> = 305	0,83	0,79	0,75	0,70	0,81	0,46
	Femei <i>N</i> = 520	0,82	0,79	0,76	0,74	0,80	0,61
Limba engleză, eșantion american	Bărbați <i>N</i> = 1144	0,82	0,77	0,76	0,74	0,77	-
	Femei <i>N</i> = 1825	0,84	0,81	0,76	0,77	0,79	-
Limba franceză, eșantion elvețian	Bărbați <i>N</i> = 329	0,83	0,77	0,75	0,74	0,79	0,44
	Femei <i>N</i> = 514	0,86	0,80	0,71	0,76	0,75	0,47

Tabelul 3 (continuare)

Limba catalană, eșantion spaniol	Bărbați N = 330	0,79	0,75	0,69	0,73	0,76	0,47
	Femei N = 603	0,83	0,80	0,66	0,75	0,75	0,39
Limba spaniolă, eșantion spaniol	Bărbați N = 486	0,84	0,81	0,72	0,73	0,75	0,62
	Femei N = 514	0,84	0,80	0,69	0,72	0,76	0,66
Legendă: NA = Neuroticism-anxietate; C = Căutare impulsivă de senzații; AO = Agresivitate-ostilitate; A = Activitate; S = Sociabilitate; I = Infrecvență.							

Pentru toate aceste eșantioane, cea mai bună consistență internă o are scala *Neuroticism-anxietate*, iar cea mai scăzută, scala *Infrecvență*. Scalele *Agresivitate-ostilitate* și *Activitate* au, în majoritatea cazurilor, o consistență internă mai scăzută decât scalele *Căutare impulsivă de senzații* și *Sociabilitate*.

5. CONCLUZII

Coroborând rezultatele obținute prin studiul realizat de noi asupra caracteristicilor psihometrice ale versiunii române a chestionarului ZKPQ, putem formula câteva concluzii.

Remarcăm, mai întâi, faptul că, similar versiunii originale³⁰, versiunea română a chestionarului ZKPQ are o bună validitate relativă la construct. Rezultatul constituie atât o mărturie a calității traducerii, cât mai ales a faptului că itemii rezultați operaționalizează și deopotrivă evaluează acurat constructele teoretice pentru care au fost elaborați.

În ceea ce privește validitatea discriminantă, valorile coeficienților de corelație între scalele chestionarului sunt asemănătoare cu cele obținute în eșantioanele spaniole și relevă o validitate discriminantă destul de scăzută. Este posibil ca scorurile tuturor scalelor care măsoară constructe să fie influențate de gradul în care se manifestă tendința subiecților de a-și crea o imagine cât mai apropiată de cea valorizată de mass-media: cea a unei persoane sociabile, active, lipsite de anxietate, dornice de senzații tari și ușor agresive.

Sesizăm de asemenea că instrumentul adaptat de noi prezintă o consistență internă ridicată. Coeficienții α ai tuturor scalelor sunt similari cu cei obținuți pentru varianta originală, dar și pentru altele dintre cele traduse și adaptate pentru diverse populații (variantele în limbile franceză, catalană și spaniolă).

³⁰ M. Zuckerman, D. M. Kuhlman, J. Joireman, P. Teta, M. Kraft, *op. cit.*

Integrativ, analizând toate aceste rezultate, putem spune că versiunea română a chestionarului *ZKPQ* constituie un instrument viabil și util celor ce intenționează să evalueze dimensiunile fundamentale ale personalității pe care le postulează modelul *AFFM* dezvoltat de Marvin Zuckerman. Ele constituie un puternic argument privind fidelitatea transculturală a instrumentului, ceea ce permite utilizarea sa și, implicit, a datelor colectate prin aplicarea lui, în studii ample interculturale.